

érdekében, s könyvét tényleg jó lenne minél több kézben ott látni.

P. SZATHMÁRY ISTVÁN

(Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 135 oldal, ármejjelölés nélkül)

JOHN LUKACS:

A történelmi tudat avagy a múlt emlékezete

„Most (talán életemben utoljára) a történelemről általában írok a helyett, hogy egyes részleteit írnám le” – jegyzi meg 1968-as keltezésű könyvében az Egyesült Államokban élő és publikáló történész, John Lukacs, aki magyar olvasói számára ma is Lukács Jánosként dedikálja kötetét. S valóban, Lukacs nevét olyan (szak)munkák tették ismertté választott és szülőhazájában egyaránt, mint *A XX. század és az újkor vége*, *A történelmi Hitler* vagy *Az európai világháború 1939–1941*. A szerző módszertani elveit összegző (megalapozó?) *A történelmi tudat* viszont szinte teljességgel visszhangtalan maradt – talán mert ’68 „utópiz-musa” nem kedvezett a történelem célelvűségét nyíltan megkérdőjelező gondolatmenetnek. Az idő, úgy tűnik, mégis Lukacsot igazolta: napjaink egyik legbefolyásosabb irányzata, az ún. posztmodern történetírás (még ha közvetlen leszármazásról

nem is beszélhetünk) a könyvben leírtakkal könnyen rokonítható elméleti belátásokra épül.

Lukacs koncepciójának megértéséhez három, általa igen sajátos módon használt fogalom jelentésével kell tisztába jönnünk. Ezek: „ismeretelmélet”, „történelemfilozófia” és „történelmi filozófia”. *A történelmi tudat*, amint az már a bevezetőből kiderül, egyfajta *ismeretelméleti* vállalkozás – a gondolkodásról való gondolkodás. Hogyan függ össze a gondolkodás és a történelem? Lukacs a következő tézist fogalmazza meg: az emberi lét történelmi lét. Ez önmagában nem volna túlzottan érdekes, de azzá teszi a hozzá fűzött kommentár: „az emberi lét történelmi állapota egyetemes [...], nem pedig valami új; azonban *emez állapot tudata viszonylag új*”. Az a tudat tehát, hogy történelmi létezők vagyunk, *történelmileg* alakult ki – méghozzá a Nyugatnak nevezett társadalmi formáció sajátjaként. Ha ezt a folyamatot, s ezáltal magát a történelmet is szükség-szerűnek látjuk, (rossz értelemben vett) *történelemfilozófiát* művelünk. Ha viszont felismerjük e folyamat történeti, esetleges voltát, elindulunk azon az úton, amely Lukacs szerint a (jó értelemben vett) *történelmi filozófia* felé vezet.

Ha lemondunk a történelmi szükségszerűség eszméjéről, a történelemről való gondolkodást mester-ségeként űző történésznek újra kell értelmeznie saját tevékenysége alap-

jait. Rá kell ébrednie például, hogy a történettudomány korántsem olyan „kemény” tényekkel dolgozik, mint a természettudomány. „Történelmi szempontból egy eseményt a következőképpen keressük meg – írja Lukacs –, de ezek az ítéletek személyes nézőpontok és történelmi tapasztalatok szerint változnak.” A történész, maga is történeti létező lévén, személyes és résztvevő tudással rendelkezik a történelemtől. Tudománya ezért egyfelől jóval „több” a természettudománynál; a történelem ugyanis „jellegzetesen az embernek az emberről való tudása”. Másfelől viszont „kevesebb” is annál, hiszen perspektivikus jellegéből adódóan sokkal inkább hasonlít a szépíráshoz, mintsem a fizikai elméletalkotáshoz. Ráadásul a történettudománynak nincsen saját *nyelve* – ugyanazzal a nyelvel dolgozik, amit a hétköznapiak során használunk.

Milyen módszertani elveket kell hát követnie a „történelem feletti” objektivitás illúziójától megfosztott történésznek? Lukacs szerint az a legfontosabb, hogy minden körülmények között *vállaljon felelősséget a szavaiért*. Ami voltaképpen *morális* feladat; e meglátás érthetővé teszi, miért is állítja azt Lukacs, hogy a történésznek egyszerre kell művésznak és moralistának lennie. Ez pedig nemcsak a történelem hivatásos művelői, hanem „laikus” résztvevői számára is megszívlelendő, mivel „nincs különbség ember és történel-

mi ember, tény és történelmi tény [...], szó és történelmi szó között”. Ha valóban *egy nyelvet beszélünk*, vállaljunk kölcsönösen felelősséget a szavainkért – ez a könyv ma is érvényes üzenete. Lukacs diagnózisa ugyanis („a XX. századot a szavak inflációja sújtja”) az ezredfordulón sem lett kevésbé időszerű.

PÁPAY GYÖRGY

(Fordította Komáromy Rudolf,
Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004,
508 oldal, 2800 Ft)

REINHART KOSELLECK:

Az elmúlt jövő ***A történelmi idők szemantikája***

Mindjárt itt a világvége! Az évtized végén bizonyosan eljön az apokaliptiszis! Ezekkel a prognózisokkal ijesztgették avagy nyugtatták az embereket a 16. század elejének látókai, jóvendómondói, sőt gondolkodói. Luther Márton is erősen hitt az 1520-as évtized végén bekövetkező világvégében. Ma viszont úgy gondoljuk, hogy a kozmológia tudománya, a hihetetlenül felgyorsult technikai fejlődés, valamint az *Úrszeker* című sorozat a végtelenbe tolt ki jövőnk határát, s ha majd végleg elszennyeztük a földgolyó összes vizét és talaját, akkor úrhajóra ülve átköltözünk egy másik boly-